

Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як засіб розвитку особистих селянських господарств

Постановка проблеми. Головними соціальними та економічними проблемами українського села є високий рівень безробіття, відсутність робочих місць, низький рівень життя, недостатня кількість фінансових ресурсів для закупівлі обладнання, високий рівень міграції, низька довіра до уряду та ЗМІ, відсутність програм навчання веденню підприємницької діяльності на селі, недостатній доступ селян до юридичних консультацій і можливостей співпраці, розвал соціальної інфраструктури. Проте останнім часом в Україні значна увага приділяється розвитку та поширенню кооперативних формувань серед дрібних сільськогосподарських товаровиробників. Така позитивна тенденція в майбутньому дасть змогу поліпити стан галузі й підвищити її економічну ефективність. Підтримка та розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів приведе до збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, поліпшення її якості, зробить господарювання на селі прибутковішим. Світовий досвід підтверджує ефективність запровадження кооперації в сільському господарстві. В деяких розвинутих країнах від 40 до 90 % виробленої продукції реалізується через систему сільськогосподарської кооперації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних економічних умовах все більше назріває питання відродження сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Цій темі присвятили свої праці вчені-аграрники Й. Децовський [11], В. Зіновчук [3;4], М. Малік [6;7], Л. Молдаван [8],

А. Пантелеймоненко [9], В. Цимбал [10] та інші науковці. У їхніх доробках можна чітко простежити розвиток кооперації Галичини у міжвоєнні роки і до сьогодні, зрозуміти суть кооперації, її переваги для простого селянина-господаря й роль у відродженні українського села. Важливе значення для розвитку кооперації мають дослідження, в яких розкривається сутність сучасних кооперативних формувань та особливості їх організації як в Україні, так і за її межами. Проте проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, з огляду на їх актуальність, потребують подальшого дослідження.

Метою статті є розкриття переваг розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, висвітлити сучасний рівень організації кооперативних структур і проаналізувати фактори, які негативно впливають на розвиток кооперативного руху в Україні задля удосконалення відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками та поліпшення добробуту селян.

Виклад основних результатів дослідження. Значну частину в реформуванні сільського господарства України займає розвиток кооперативної діяльності на селі. Нині на ринку діє дуже багато приватних, малих товаровиробників і тих, які мають схожі економічні інтереси. Дана ситуація створює сприятливі умови для виникнення нових організаційних структур у сільському господарстві.

Розвиток кооперативних формувань є основним етапом завершення реформи на селі. Свою важливу роль в економіці обслуговуюча кооперація підтвердила неодноразово в розвинутих країнах і досвідом наших співвітчизників у деколективізаційні роки. Про це

* Науковий керівник – М.Й. Малік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© Я.Я. Рибак, 2014

свого часу публікували роботи такі відомі особистості, як Б. Мартос [1], М. Туган-Барановський [5] та багато інших.

Серед позитивних явищ обслуговуючої кооперації можна відзначити те, що вона дає можливість товаровиробникам одержувати прибутки не тільки від прямого сільськогосподарського виробництва. Вона реалізує можливість участі у великомасштабному бізнесі, одержанні прибутків від подальшого руху виробленої продукції, що не під силу приватному товаровиробникові. Крім, того кооперативна діяльність реалізує право селян на здорову конкуренцію та є сильним важелем впливу на посередників. Але для ефектної роботи кооперативів має існувати проста і зрозуміла кожному нормативно-правова база, яка б визначала порядок створення й принципи існування таких об'єднань.

Поняття кооперації знаходить своє відображення в сучасній економіці, як об'єднання суб'єктів, що мають спільні соціально-економічні інтереси, досягнення яких значно полегшується за допомогою спільних зусиль. Кооператив має значні відмінності від інших форм господарювання і визначають його як форму господарської діяльності, спрямованої на поліпшення добробуту засновників. Це переконливий приклад цілісності народу, його працьовитості й високої культурної спадщини. Цим зумовлюється нагальна потреба українського села у кооперативах, які працюватимуть задля його заможності та на благо селянина-господаря.

На нинішній час у сільському господарстві України нараховується велика кількість дрібних товаровиробників, які займають значну площу земель сільськогосподарського призначення. Понад 70% трудомісткої сільськогосподарської продукції повсякденного споживання: картоплі, овочів, фруктів, молока та м'яса – виробляється в особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами – сільськогосподарськими товаровиробниками, які, на жаль, не мають постійно діючих каналів реалізації такої продукції. Через невеликі партії, наявність великої кількості посередників, затратність виробництва й застарілу техніку здебільшого виробляється сировина для великих приватних

переробних заводів, які відповідно і диктують правила гри. Ринкова економіка вимагає від малих сільськогосподарських підприємств взаємодії у вигляді об'єднань, метою яких є розв'язання спільних проблем. Кооперація дрібних виробників сільськогосподарської продукції – це один із небагатьох, а, можливо, єдиний шлях для селян відстояти свої права та інтереси як потенційних партнерів і водночас конкурентів великого аграрного бізнесу [2, с. 63].

Вже понад двадцять років в Україні триває процес відродження кооперативного руху. Однак це супроводжується значними негараздами й окремими негативними явищами. Недостатнє розуміння в сучасному суспільстві особливої неприбуткової природи кооперативів призводить до використання далеко не всіх переваг таких об'єднань, а інколи і зовсім відмову від участі в них.

В Україні у 2012 році діяло 7769 господарських товариств, 41 488 фермерських господарств, що обробляли 4340,8 тис. га сільськогосподарських угідь (у тому числі 4220,2 тис. га ріллі); 191 виробничий кооператив; 774 обслуговуючих кооперативи; 322 державних сільськогосподарських підприємства, 1721 сільське споживче товариство та 3,8 млн особистих селянських господарств, з яких, за оцінками експертів, лише 1% охоплено кооперацією. Для порівняння, в Польщі цей показник сягає 50%. Найбільшу питому вагу у структурі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають багатофункціональні кооперативи – 44,52%. Частка заготівельно-збутових, переробних і сервісних кооперативів становить відповідно 27,7, 13,84 та 6,07% [13].

Донині залишаються не вирішеними питання формування надійної соціально-економічної основи для заснування й подальшого успішного розвитку молочарських кооперативів, проблеми вдосконалення їх державного регулювання діяльності та менеджменту, пошуку шляхів підвищення ефективності фінансового забезпечення. Відсутність ефективних, доступних для сільських товаровиробників каналів реалізації сільськогосподарської продукції є ключовим фактором, який штовхає українське село до межі бідності. Функціонування аграрного рин-

ку і забезпечення стійких перспектив продовольчої безпеки та підвищення доходів сільськогосподарських товаровиробників залежить від інфраструктурних умов [7, с. 167].

Через кооператив дрібні виробники сільськогосподарської продукції не тільки одержують доступ до аграрного ринку, але й стають його рівноправними членами. Лише кооперативам під силу подолати монополію на ринку, яку створили «підприємливі» посередники. А кооперативні мережі дають змогу впорядкувати надходження необхідних товарів та значно зменшити кількість посередницьких структур, бо дають можливість дрібним виробникам сільськогосподарської продукції як реалізовувати великі партії продукції за оптимальними цінами, так і закуповувати значні партії товарів та матеріалів у виробника, знову ж таки уникаючи посередників.

Наприклад, у с. Панка Сторожинецького району з 11 травня 2011 року функціонує районне об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів під назвою «Господар Підгір'я». До його складу входять три сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи: «Новобросківецький», «Стор-Агрогромада», «Комарівська Нива». При підтримці Сторожинецької районної ради та налагодженій співпраці з Міжнародною благодійною організацією «Добробут громад» у жовтні 2012 року було запущено кооперативний молокопереробний завод «Молочний край» максимальною потужністю 12 тонн за зміну.

При створенні кооперативного заводу залучено кошти й майно загальною сумою 1372,6 тис грн, із них:

кооперативу «Новобросківецький» – приміщення площею 780 кв.м вартістю 525 тис. грн і кошти 10,8 тис. грн;

кооперативу «Стор-Агрогромада» – кошти 13,6 тис. грн;

Сторожинецької районної Ради – кошти 423,2 тис. грн;

Чернівецька обласна Рада – кошти в розмірі 400 тис. грн.

Кооператив надає послуги з переробки молока своїм членам, яких нині нараховується понад 700 осіб. А готова продукція кооперативу, на відміну від приватних заво-

дів, має високі якісні характеристики та нижчу реалізаційну ціну [12].

У селі Сушки Козельщинського району Полтавщини укрупнення вирішили досягти іншим чином — організували молокоприймальний кооператив, що об'єднав десятки звичайних селян, які утримують корів. У 2011 році тут було створено сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) «Молочник-Сушки», завданням якого є збирання молока від населення, охолодження й відправка на молокозавод.

У реалізації цього проекту селянам допомогла Полтавська обласна сільськогосподарська дорадча служба, яка знайшла фінансування через фундацію «Хайфер Проджект Інтернешнл» і компанію «Данон-Україна». Власне ця компанія й купує молочну сировину у товаровиробників. Головною ланкою СОК «Молочник-Сушки» є закупівельний пункт із танком-охолоджувачем, а також невеличка лабораторія, де визначають якість молока. Остаточний результат щодо вмісту сировини визначає районна ветлікарня.

У ході дослідження з'ясувалося, що високі показники, які й визначають ціну на молоко, досягти було досить непросто. Із селянами, які утримують максимум по 3–4 корови, разом із дорадчою службою проводилися навчання з годівлі тварин, особливостей догляду, правильного доїння та охолодження молока. Завдяки цій програмі надої у селян зросли в середньому на 30%.

Нині кооператив налічує 160 постійних членів, які утримують загалом 280 голів великої рогатої худоби, і ще кілька десятків здавачів, які не є членами СОК «Молочник-Сушки». Члени кооперативу мають низку переваг перед звичайними селянами, які здають молоко. Це щомісячні бонуси за якість молока в розмірі до 100 грн, забезпечення спеціалістами кооперативу ветеринарного догляду, осіменіння тварин. Нещодавно в Сушках запровадили програму передачі корови: теля від одержаної в дарунок голштинської корови селянин повинен передати сусідові на безоплатній основі. Пройде кілька років і порідний склад корів у селян якісно зміниться.

Питання ціни тут стоїть гостріше, ніж на будь-якій іншій фермі. Адже ніхто не відмі-

няв закупівельні контори, які іноді можуть запропонувати навіть вищу, ніж кооператив, ціну. Посередники можуть платити за літр навіть 3 грн, однак влітку пропонують лише 1,40–1,50 грн. Водночас кооператив гарантує більш-менш стабільну ціну на молоко базисної жирності на рівні 2,70 грн за літр, 20 коп. з яких — це частка на корми.

Хоч це й не ферма, однак селянам спільними зусиллями вдалося досягти того рівня якості сировини, що вимагає «Данон», і тепер вони почуваються захищеними. Звичайно, не завадила б також й державна підтримка. Проте з усього видно, що українське молочне тваринництво може розвиватися і в межах невеликих ферм та кооперативів. Думка про те, що за нинішніх умов зможе вижити лише великотоварна ферма, не підтверджується на практиці. У разі створення невеликої ферми чи кооперативу селянам удалося переконати молокопереробні підприємства в якості свого молока й отримати за нього стабільну та достойну ціну [14].

Висновки. Кооперація є ефективною організаційно-економічною формою сприяння сільському розвитку та передбачає соціальну, економічну й просторову взаємодію учасників, спрямовану на виконання суспільних функцій сільського господарства та економічного зростання життєвого рівня сільського населення. Виходячи із дослідження кооперативів, їхня ефективність значною мірою залежить від сумлінного виконання членами своїх обов'язків, що визначені ста-

тутом і Правилами внутрішньогосподарських відносин у кооперативі.

Сучасні економічні умови вимагають швидких, неординарних рішень. Консервативне мислення при управлінні кооперативом вважаємо неприйнятним, як таке, що веде до знищення самої кооперативної ідеї. У роботі кооперативу особливу увагу слід приділяти аналізу впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на діяльність організації, які можуть за певних обставин спричинити кризові явища. Вони однотипні й характерні для більшості кооперативних організацій України, а саме: складність кооперативного управління; пасивність частини членів кооперативу, їхнє небажання та невміння працювати в самоврядних організаціях на громадських засадах; підозрілість і недовіра один до одного; загострене почуття ризику вкладення коштів у пайові фонди; випадки порушень правил внутрішньокооперативних відносин; не завжди зрозумілий процес ціноутворення; відсутність вертикальних кооперативних організаційних структур; негативний вплив посередників та інших монополістів на ринку тощо.

До основних проблем функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні слід віднести низький рівень державної підтримки їхнього розвитку, подвійне оподаткування, недостатній рівень професійних знань серед учасників кооперативу щодо її цілей та мети створення.

Список використаних джерел

1. Грушевський М.С. Яким я його знав / М.С. Грушевський // «Український історик». – 1966. – № 01-02.
2. Збарський В.К. Проблеми кооперування малих форм господарювання на селі / В.К. Збарський, О.О. Волошин // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 62-66.
3. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук. – К.: Логос, 2001. – 380 с.
4. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.В. Зіновчук. – К.: Логос, 1996. – 224 с.
5. Качор А. М. І. Туган-Барановський / А. Качор. – Вінніпег, 1969.
6. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 104.
7. Малік М.Й. Розвиток малих підприємницьких форм / М.Й. Малік // Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наук. доп.; за заг. ред. акад. НААН П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 167-172.
8. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності / Л.В. Молдаван, Д.Ф. Крисанов, Л.О. Удова // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 121-129.
9. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика: моногр. / А.О. Пантелеймоненко. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 347 с.
10. Цимбал В.О. Проблеми розвитку обслуговуючої кооперації на селі / В.О. Цимбал // Агроінком. – 2011. – №4-6. – С. 72-80.
11. Матеріали всеукр. наук.-прак. конф.: «Розвиток і збереження українського села – нагальна потреба сьогодення», присвяченої 110-річчю від дня народження професора Євгена Храпливого 15-16 трав. 2008 р., м. Заліщики.

12. Офіційний сайт благодійної організації «Добробут громад». Молокопереробний завод отримує необхідне для роботи обладнання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heifer.org.ua/uk/golovna-stornka/281-molokopererobnij-zavod-otrimu-neobxdne-dlya-roboti-obladnannya.html>.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Діловий аграрний інтернет ресурс «Agro times». Невеликі ферми та власники індивідуальних господарств можуть одержувати прибуток від молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals/article/rentabelne-molocharstvo-dlya-dribnih>.
15. Barton D (2000). What is a cooperative? Unpublished paper, Kansas State University, USA. Barton DG (1989). What is a cooperative? In Cooperatives in agriculture, ed. D. Cobia, 1-20. New Jersey, USA: Prentice-Hall, Inc.
16. Birchall J. (2005). Co-operative principles ten years on. International Cooperative Alliance, Issue 2, 98(2):45-63. <http://www.ica.coop/>.
17. Cropp R (2002). Historical development. Unpublished paper, Wisconsin Center for Cooperatives, University of Wisconsin-Madison, USA.
18. Food and Agricultural Organization (FAO). 2001. Farming Systems And Poverty: Improving Farmers' Livelihoods in a Changing World. Rome and Washington D.C.: FAO and World Bank.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014 р.

*

УДК 338.43

*О.В. ЛАВРИНЧУК, здобувач
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Напрями розвитку ринку зерна в Україні

Постановка проблеми. Виробництво зерна є однією з провідних галузей сільського господарства України, центральною ланкою хлібопродуктового комплексу та основою продовольчої безпеки держави. Від рівня розвитку зернового господарства залежить забезпечення населення хлібопродуктами, а тваринництво – зернофуражем. Останніми роками Україна стабільно демонструє нарощення обсягів виробництва зернових, а в 2013 році цей показник сягнув рекордні майже 63 млн т. У зв'язку з цим у наукових і професійних колах розгорнулася дискусія щодо доцільності й економічної ефективності подальшого зростання обсягів його виробництва. Поряд із позитивними тенденціями розвитку галузі ряд експертів прогнозують загострення конкуренції на глобальних ринках, зниження світових цін та скорочення через це експортних надходжень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан розвитку ринку зерна знаходиться в центрі уваги значної кількості інституцій в Україні: державних (Державної служби ста-

стистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України й ін.), наукових (Національної академії аграрних наук України, ННЦ “Інститут аграрної економіки”), бізнесових, в особі виробників зерна та зернотрейдерів. Вагомий внесок у наукове розроблення питань організації й розвитку аграрного ринку, в тому числі формування ринку зерна, зробили В.І. Бойко, П.І. Гайдучий, В.М. Ганганов [2], Б.В. Губський, В.М. Жук [4], І.Г. Кириленко [5], Ю.С. Коваленко, І.О. Кузнецова [7, 8], П.М. Макаренко [9], В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, В.П. Ситник, Л.М. Худолій [11], О.М. Шпичак [13] та інші.

Програмою «Зерно України – 2015», що розроблена Міністерством аграрної політики та продовольства України та Національною академією аграрних наук України, закладено зростання виробництва зернових до 80 млн т вже у 2017 році. Більшість державних інституцій, їхніх представників позитивно оцінюють такі тенденції зростання обсягів виробництва і передбачають, у зв'язку з цим, стрімкий розвиток сільського госпо-

© О.В. Лавринчук, 2014